

Umeå universitet

Historia D

HT- 2010

Det sista korståget: Operation Barbarossa

En historiografisk studie om orsakerna till den tyska invasionen av
Sovjetunionen

Wissam Abdallah

Handledare: Jacob Stridsman

Abstract

The last Crusade - a historiography study about the reasons for the German invasion of the Soviet Union.

Author: Wissam Abdallah

Supervisor: Jacob Stridsman

On 22 June 1941 German troops invaded USSR in what has become the largest campaign in world history. But why did the German leader Adolf Hitler issue the order? Until quite recently there has been a relatively unanimous view among historians that the reasons for the assault on USSR were either ideological or strategically. However, these assumptions have been challenged and there are some scholars that argue that Berlin made a preemptive strike since Stalin were about to wage a war against Germany had it not been for Hitler's swift maneuver.

The aim with this inquiry is not to discuss the reasons behind the attack but to view how authors have been approached the question. For this purpose a historiography approach, that is the history of history, have been used. I have used two theories: the RAM and an ideological approach with some explanation models and hypothesis.

The method used in the paper is ideal types where I refine different hypothesis in the material. The material is extensive and I have not been able to study everything in the subject and some delimitation is required.

The findings indicate that there is some overweigh among the German-Austrian scholars to advocate for a preemptive strike thesis. However, the conclusions that can be made are that there are no unambiguous result but there might be a nationalistic fervor among the German-Austrian scholars. There have to be more research to confirm this picture.

Keywords: Operation Barbarossa, historiography, rational, ideology, Anglo-Saxon, German-Austrian

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Kategorisering i ”skolor”	6
1.4 Disposition	7
1.5 Tidigare forskning	8
2. Teorier, förklaringsmodeller och hypoteser	9
2.1 Teorier	9
2.1.1 The rational actor model	10
2.1.2 Ideologiteori	11
2.2 Förklaringsmodeller och hypoteser	14
2.2.1 ”Den traditionella modellen”	14
2.2.2 “Den ryska björnen ryter modellen”	14
2.2.3 Något om teorin, förklaringsmodellerna och hypoteserna	15
3. Metod och material	16
3.1 Idealtyper som analysverktyg	16
3.2 Material	17
4. Resultat	18
4.1 Anglosaxisk forskning	18
4.2 Tysk-österrikisk forskning	25
4.3 Sammanställning av resultaten	33
5. Reflektioner	35

6. Käll- och litteraturförteckning	37
6.1 Tryckta källor	37
6.2 Bearbetningar	38

1. Inledning

Denna inledning kommer redogöra för problemets bakgrund, syftet med uppsatsen och själva frågeställningen, nödvändiga kategoriseringar, hur arbetet är upplagd och slutligen vad den tidigare forskningen har kommit fram till. Men vi börjar med bakgrunden.

1.1 Bakgrund

German men and women, soldiers of the German Wehrmacht, our Führer, Adolf Hitler, has fallen. In deepest sorrow and reverence the German people bows. He recognized the terrible danger of Bolshevism at an early date and dedicated his existence to this struggle. ... His life was one single service for Germany. His action in fighting against the Bolshevist spring-tide was waged beyond that, for Europe and the entire civilized world.¹

Så lät det när Storamiral Karl Dönitz, Hitlers efterträdare, den 1:a maj 1945, förklarade i ett radiomeddelande att Hitler hade gått bort.

Fyra år tidigare hade Adolf Hitler, en tidig gryning 22 juni, beordrat tre tyska armégrupper med tre miljoner man, 3 500 stridsvagnar, 6 000 lastbilar och 500 00 hästar att anfalla längs den sovjetiska gränsen. Dessa understöddes av 2 000 plan och 72 000 artilleripjäser i vad som skulle bli världshistoriens största militära fälttåg. De första dagarna kännetecknades av nästan fullständig strategisk överraskning. Tyska styrkor tillfångatog tusentals flygplan och fann den sovjetiska armén till synes helt oförberedd.²

Operation Barbarossa, som var kodnamnet på invasionen, refererar till den helige tyskromerske kejsaren Fredriks efternamn. Denne hade under medeltiden deltagit i det tredje korståget mot Saladins muslimska arméer vilka just erövrat Jerusalem.³ Det var just det Hitler avsåg, d.v.s. föra ett korståg, där fienden var bolsjevismen. Vikten av det nya kriget i öst uppfattades på alla sidor som det definitiva momentet vilket skulle avgöra kriget. Antingen skulle Hitler snart stå som oövervinnerlig över ett stort imperium eller så skulle hans största kampanj vackla och resultera i den omringning av Tyskland Hitler velat undvika. Det är således ingen överdrift att påstå att den tyska invasionen av Sovjetunionen

---

¹ Lorna Waddington, *Hitler's Crusade: Bolshevism and the myth of the international Jewish conspiracy* (London: Tauris Academic Studies 2007) s. 1.

² Russel Stolfi, "Barbarossa Revisited: A Critical Reappraisal of the Opening Stages of the Russo-German Campaign (June-December 1941)" *The Journal of Modern History* (Nr 1. Vol. 54 1982).

³ David Glantz, *Barbarossa: Hitler's invasion of Russia 1941* (Stroud: Tempus 2001) s. 13.

representerar en extraordinär vändpunkt i världspolitiken, vilket inte bara är centralt för vår förståelse av andra världskriget utan som en av de mest djupgående händelserna i modern historia.⁴

Misslyckade krig mot Sovjetunionen/Ryssland var inte en ny företeelse i historien, vilket den svenska invasionen under Karl XII, 1709, och det franska angreppet av Napoleon Bonaparte, 1812, visar. Men det skulle snart visa sig att Hitler inte lärt sig av historien.⁵ Den tyska invasionen av Sovjetunionen har ofta beskrivits som andra världskrigets största blunder.⁶ Inte bara var själva anfallet ett misstag utan Hitler begick en rad taktiska fel under själva kriget. Underskattningen av de ”underlägsna” sovjetiska trupperna var stor. Så stark var den röda armén att den på egen hand kunde ha besekrat Nazityskland.⁷

I propagandan utmålades Tysklands angrepp mot Sovjetunionen som ett förebyggande försvarskrig mot ”kommunistiska slaviska horder”. Senare forskning har diskuterat om inte det ligger mycket sanning i just att Hitler kände sig provocerad av Stalin och upplevde att han var tvungen att slå till först för att inte riskera bli utplånad. Denna uppsats diskuterar just *varför Operation Barbarossa ägde rum*. Problemet är, som vi ska se, inte nytt på något sätt, utan har resonerats kring ända från invasionens början fram till idag. Det som däremot är relativt innovativt i föreliggande arbete är att frågan aktualiseras genom att göra en komparativ studie av hur anglosaxiska respektive tysk-österrikiska historiker har ställt sig i detta spørsmål.

Nästa delavsnitt konkretiserar syftet och frågeställningen.

1.2 Syfte och frågeställning

Det är alltså en historiografisk ansats som brukas i föreliggande arbete där ett historiografiskt problem med nästintill oändliga variationer i tolkningen av orsakerna till operation Barbarossa kommer ske. *Syftet med uppsatsen är att svara på om det finns en skillnad mellan hur anglosaxiska forskare förhållit sig till orsakerna till operation Barbarossa jämfört med tysk-österrikiska historiker*. Om det existerar en sådan skillnad kan man också diskutera vad den

---

⁴ David Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's defeat in the East* (Cambridge: Cambridge University Press 2009) s. 2.

⁵ Bryan I. Fugate, *Operation Barbarossa: Strategy and Tactics on the Eastern front, 1941* (Novato Calif.: Presidio Press 1984) s. 3-12.

⁶ Se t.ex. Rich Norman, *Hitler's War Aims: Ideology, the Nazi State and the course of Expansion* (New York 1973) s. 204.

⁷ Se t.ex. Andreas Hillgruber, *Hitlers Strategie: Politik und Kriegführung 1940-1941* (Frankfurt am Main: Bernard & Greife 1965).

beror på. Denna andra fråga tänker jag dock inte fördjupa mig i då den inte är föremål för uppsatsens analys, men det kan vara intressant att reflektera kring sådana eventuella skillnader.

Nästa delavsnitt redogör för hur jag kategoriserat forskarna. Varför har en historiker placerats här medan en annan där?

1.3 Kategorisering i ”skolor”

Jag har valt beteckningen ”skola” för de två riktningarna anglosaxarna och tysk-österrikarna. Det är dock viktigt att hålla i minnet att det inte handlar om en skola i traditionell mening utan det är snarare ett analytiskt begrepp, ett begrepp som jag konstruerat i syfte att kunna skönja skillnader och likheter mellan två olika kulturer och traditioner.

Frågan som ställdes är alltså varför operation Barbarossa inleddes. Som nämnts ovan är skolorna konstruerade av mig och det går säkert att diskutera huruvida en forskare bör tillhöra den ena eller den andra skolan. Skola definieras i denna uppsats som något väldigt snävt där det enda forskarna har gemensamt är landet där de kommer ifrån, d.v.s. ett anglosaxiskt land eller om de är från Tyskland/Österrike.

Dessutom är förmodligen få om ens någon av de presenterade forskarna villiga att placeras under en etikett än mindre en sådan skola. Men allt detta har mindre betydelse. Vad som spelar roll är om indelningen är fruktbar, vilket vi får se sedan.

På följande sätt har jag delat in ”skolorna” och forskare:

Figur 1: Schema över uppdelningen av forskare och ”skola”.

Skola	Anglosaxisk	Tysk-österrikisk
Forskare	Waddington, Lorna	Post, Walter
	Whaley, Barton	Gerlach, Christian
	Stahel, David	Hoffman, Joachim

Glantz, David	Förster, Jürgen
Barros, J. & Gregor R.	Topitsch, Ernst
Leach, Barry	Hillgruber, Andreas
Zapantis, Andrew	Ueberschär, Gerd
Rich, Norman	Schustereit, Hartmut

Hur är uppsatsen disponerad? Det blir föremål för nästa delavsnitt.

1.4 Disposition

Kapitel ett utgörs av inledning där läsaren introduceras till bakgrund, frågeställning, kategoriseringar, disposition och tidigare forskning. Bakgrunden och frågeställningen syftar till att låta läsaren förstå uppsatsens problem. Dispositionen ämnar lotsa läsaren genom arbetet. Avsnittet tidigare forskning presenterar den tidigare historiografiska forskningen inom ämnet.

I efterföljande avdelning avhandlas den teoretiska referensramen, vilken består av tre nivåer. Grundnivån består av teori med två sådana: the rational actor model eller RAM och en ideologiteori. Nästa nivå är förklaringsmodeller som också utgörs av två. Den första benämns som ”den traditionella modellen” medan den andra kallar jag för ”den ryska björnen ryter modellen”. Varje förklaringsmodell innehåller två hypoteser, vilka är både direkt och indirekt kopplade till teorierna.

Under rubrik tre diskuteras använd metod och material. Analysverktyget som nyttjats är idealtyper med inspiration av Max Weber samt Göran Boréus och Kristina Bergström. I detta kapitel motiveras även urvalet till materialet.

I kapitel fyra presenteras huvuddelen, d.v.s. resultatet. Först framställs de anglosaxiska historikerna för att sedan följas av de tysk-österrikiska. Efter det sammanställs historikerna tillsammans med hypoteserna. Vad kommer uppsatsen fram till?

Slutligen avrundas arbetet med reflektioner i kapitel fem där även förslag till framtida forskning ges för att en litteraturförteckning sedan uppvisas i kapitel sex.

1.5 Tidigare forskning

Det finns en relativ omfattande historiografisk forskning kring operation Barbarossa. Nedan följer en del av vad som kan hämtas.

Hans-Joachim W. Koch har i sin "Operation Barbarossa - The Current State of the Debate"⁸ utfört en historiografisk studie där han diskuterar den historiska forskningen om orsakerna till Hitlers invasion av Sovjetunionen. En av Kochs slutsatser är att frågan transcenderar den traditionella historiska domänen och får politiska dimensioner. Den ryska historiografins intention är att under alla omständigheter förhindra uppkomsten av tveksamheter kring Sovjetunionens moraliska handlingar under kriget.

Rolf-Dieter Müller och Gerd Ueberschär vägleder läsaren i sin *Hitler's War in the East: A Critical Assessment*⁹ i den omfattande litteraturen om kriget i öster. Här finns t.ex. en bibliografi över Hitlers beslut att anfälla Sovjetunionen. Forskarna betonar politiska, ideologiska, men också militära aspekter kring kriget. Man tar även upp olika problem som en historiker möter när denne tar sig an studier kring operation Barbarossa. T.ex. har de nyöppnade arkiven i Sovjetunionen inte bara gett nya insikter utan också vållat problem och dessa är inte bara av finansiell och teknisk art. Det handlar också om politiska problem och om hur Ryssland vill framstå mot bakgrund av sitt förflutna.

John Lukacs har i *Hitler i historien*¹⁰ behandlat personen Hitler utifrån ett historiografiskt perspektiv. Utan att fördjupa sig allt för mycket för Lukacs även en diskussion om operation Barbarossas orsaker. Hur har historiker i allmänhet förhållit till denna fråga?

Det har mig veterligen inte genomförts någon studie som i föreliggande arbete, d.v.s. att undersöka hur anglosaxiska historiker beskriver orsakerna till invasionen jämfört med tysk-österrikiska. Detta blir ett nytt inslag som förhoppningsvis också är fruktbar. Nästkommande kapitel presenterar den teoretiska referensramen.

---

⁸ Hans - Joachim, W. Koch, "Operation Barbarossa" *The Historical Journal* (Nr 2. Vol. 31 1988).

⁹ Rolf-Dieter Müller & Gerd R. Ueberschär, *Hitler's War on the East, 1941-1945: A Critical Assessment*. Översättning av Bruce D. Little (Oxford: Berghahn 2002).

¹⁰ John. Lukacs, *Hitler i historien*. Översättning av Karin Andersson (Stockholm: Prisma 1999).

2. Teorier, förklaringsmodeller och hypoteser

I uppsatsen presenteras en referensram bestående av tre nivåer. I den första nivån finner vi två *teorier*: teorin om rationella aktörer och en teori om ideologier. Teori definieras här som en begreppsmässig helhetsuppfattning om det vi studerar där man explicit anger samband mellan delarna i helheten. Det är viktigt att poängtera att på denna nivå nyttjas referensramen endast latent. Syftet med teorierna är att läsaren ska förstå vilka utgångspunkter som varit för handen även om det rör sig om en historiografisk studie.

Det finns dessutom två *förklaringsmodeller*. Modell begreppsbenämns i uppsatsen som en förenklad version av verkligheten och kan betraktas som ett steg på väg mot ett resultat. Den första förklaringsmodellen, som jag kallar för ”den traditionella modellen” beskriver Hitler som en aggressiv part medan den andra modellen, som jag kallar för ”den ryska björnen ryter modellen”, betraktar Stalin som en provokatör.

En *hypotes* är ett antagande om att något är på ett visst sätt. Flera hypoteser bildar en teori. Jag har ställt upp två hypoteser inom varje förklaringsmodell som jag benämnt th1 respektive th2 för den första modellen samt rh1 och rh2. Rh2 brukar även benämnas som ”isbryartesen”.

Låt oss börja med den första nivån, nämligen teorierna.

2.1 Teorier

Uppsatsen bygger på två teorier. Den första teorin antar att aktörer är rationella och kopplas till en förklaringsmodell och två hypoteser. Agerade Hitler och Stalin utifrån rationella bevekelsegrunder? Den andra teorin är en ideologiteori som knyts till den andra förklaringsmodellen med tillhörande hypoteser. Hade Hitler och Stalin ideologiska motiv bakom sina handlingar?

Den kritiske läsaren kan fråga relevansen bakom de två teorierna RAM och ideologiteorin då syftet inte är att varför Hitler anföll Sovjetunionen utan att anlägga ett historiografiskt perspektiv. Här är det således viktigt att, som tidigare nämnts, notera att teorierna RAM och ideologiteorin enbart uppfyller en bakgrundsfunktion och finns med på en implicit nivå för att läsaren ska förstå vad förklaringsmodellerna och hypoteserna bygger på. Jag börjar med RAM för att sedan gå över till en ideologiteori.

2.1.1 The Rational Actor Model

Det finns olika framställningar av den rationella aktörsmodellen och jag använder i föreliggande arbete främst Steve A. Yetivs¹¹ och Jonathan Bendors och Thomas Hammonds¹² modeller då de tillämpas på internationella relationer. Versionen av Yetivs teori bygger på flera huvudantaganden. Man kan beteckna den som en ansiktslös modell, en modell som betraktar stater som enhetliga aktörer vilka bestämmer i termer av rationella val. Generellt kan sägas att rationella val involverar identifiering av mål, val, förväntade konsekvenser och utifrån detta göra ett beslut. Aktörerna kan variera från fall till fall och i denna undersökning är aktörerna enhetliga stater och individer. Således kommer det ofta refereras till Hitler och Stalin men också till Tyskland och Sovjetunionen.

Varför hänvisas just till stater och individer? Jo, inte nog med att Hitler och Stalin är framträdande i respektive stat utan dessa diktatorer avgjorde krigets orsak och utfall. Vilken hypotes än man ansluter sig till så var det Hitlers beslut att invadera Sovjetunionen och det var både Hitler och Stalin som avgjorde hur kriget skulle te sig framöver.

Teorin antar att det föreligger en rad tänkbara alternativ än enbart en eller två och att dessa genereras och betraktas för att möta uppställda mål. Sådana hänsyn kräver att konsekvenserna av varje alternativ värderas. Dessa konsekvenser inbegriper förmåner och kostnader som kan värderas för att möta dessa mål. Valaspekten refererar till värde - maximerande beteende. Som Yetiv anmärker är detta begrepp inte utan problem. Yetiv nöjer sig med att konstatera att det är tillräckligt att säga att rationella aktörer väljer det alternativ som är högst rangordnat i förhållande till mål baserat på hur aktören uppfattar dem.¹³ Men ett problem som blir relevant, inte minst i denna studie, är att aktörer inte alltid vet vad som är rationellt. Det beror oftast på brist av kunskap.

När aktörerna uppskattar effekterna av valalternativen tar den rationella aktören inte enbart hänsyn till en enskild tidpunkt utan erkänner att kostnaderna och effekterna av ett enstaka beslut kan spridas över tid. Vi kan förvänta oss att en aktör kan bete sig på olika sätt beroende på om den strategiska kontexten förändras. Om den förväntade kontexten ökar de föreställda

---

¹¹ Steve A. Yetiv, *Explaining foreign policy: U.S. decision-making and the Persian Gulf War* (Baltimore: John Hopkins University Press 2004).

¹² Jonathan Bendor & Thomas H. Hammond, "Rethinking Allison's Models" *American Political Science Review* (1992).

¹³ Yetiv, (2004) s. 30.

kostnaderna och minskar den förväntade vinsterna av ett givet alternativ jämfört med andra är det mindre sannolikt att det alternativet bli valt.¹⁴

Det finns många olika sätt att berika RAM och utforma den till en mer komplex entitet. Som Bendor och Hammond understryker bör en utvecklad RAM av internationella relationer ha två grundläggande komponenter: beslut- och spelteoretiska element. Beslutteorin har redan behandlats. Den spelteoretiska aspekten antar samma grundläggande logik som beslutteorin med det tillägget att det bästa alternativet beror på vad andra aktörer gör. Strategisk interaktion antar att eftersom ett drag av en aktör medför implikationer för en annan kommer varje aktör välja en handlingsriktning vilken inkorporerar sannolika val av andra.¹⁵

2.1.2 Ideologiteori

Först presenterar jag Larssons ideologisyn och de kriterier han ställer upp för att en företeelse ska kunna betecknas som en ideologi. Efter det introduceras ideologierna nazism i enlighet med *Mein Kampf* och kommunism i marxistisk-leninistisk-stalinistisk tappning utifrån Larssons kännetecken.

Ordet ideologi kommer från franska revolutionen och betecknade då som nu en samling principer för hur det politiska handlandet skulle se ut även om principerna har funnits genom alla tider naturligtvis.¹⁶

Ideologierna behandlar följande frågor enligt Larsson.

*Hur ska samhället styras?

*Hur mycket skall staten ingripa i människors liv?

*På vilket sätt, med vilka medel, ska samfundet förändras?

*Hur ska ekonomin organiseras?

*Hur föreställs utopin?¹⁷

---

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Bendor & Hammond, (1992) 305-309.

¹⁶ Reidar Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, (1997) 7-8.

¹⁷ Ibid, 17

Nazism

Nationalsocialismen ansåg sig företräda den överlägsna rasens strävan till herravälde och det tyska folkets inneboende vilja. Stat, ras och folk är levande och historiska föreställningar med egen strävan. Idéerna kopplas med en våldsam socialdarwinism där endast de starkaste och mest hänsynslösa överlever. Det politiska våldet och kriget förhärligades. Hitler såg historien som en kamp mellan raser och arierna hade ur denna kamp visat sin överlägsenhet som kulturskapare och underkuvare av andra folk. Världshistoriens skeenden är ett uttryck för rasens självbevaringsdrift. Vidare upphöjer nazismen känslor och lidelser framför intellektet. Den politiska viljan kanaliseras i handling och inte i ord.

En majoritet, endast för att det är en majoritet, kan inte bestämma över det mänskliga samhället. För nazismen är den allmänna rösträtten en mekanisk process som inte för något gott med sig. Nej, demokratin föraktades av Hitler och betraktades som de svagas politiska system. Det var de bästa som skulle styra, d.v.s. ”ledarprincipen” skulle tillämpas där varje ledare skulle ha makt nedåt och ansvar uppåt och varje uttalande av den högste ledaren hade bindande rättskraft.

Klasser, intresseorganisationer, grupper och individer måste alla underordnas den nationella enheten. Genom att infoga alla grupper i en enhet kan en maximal kraftsamling i relation till andra stater nås. Regimens verktyg för detta infogande var förutom terror mot motståndare även en intensiv och effektiv propaganda där den moderna masspsykologin och reklamens teknik blev betydelsefulla.

Läran om livsrummet intar en betydelsefull roll i den nazistiska ideologin. Det tyska livsrummet var historiskt givet och ansågs i första hand ligga i Östeuropa. Social radikalism kännetecknade nazisternas partiprogram vad gäller ekonomisk organisation, vilken bl.a. ämnade skydda småföretagare, jordbrukare etc. mot storföretagen. Larsson menar att den nazistiska utopin utesluter social harmoni och stabilt tillstånd. När väl den ”överlägsna ariska rasen” underkuvat alla folk kommer den mötas av problem som endast denna ras är utrustad för att lösa.¹⁸

Kommunismen

---

¹⁸ Ibid, 91-104

De kommunistiska idéerna var sanna p.g.a. de historiska lagarna som Marx uttryckt och partiets ledare i Sovjetunionen skaffade monopol på att tolka ideologin. Lenin skapade en klar elitteori, en teori om skillnaden mellan arbetarklassen och partiet. Arbetarklassen måste ledas av en förtrupp, ett avantgarde, och partiet måste representera klassens ”objektiva” intressen. Utan förtruppen kunde arbetarna enbart föra en reformistisk politik, vilket skulle enbart innebära förbättringar inom det kapitalistiska ramverket. Enligt Lenin var det kapitalistiska samhällets ideologi så stark att arbetarna resignerade inför den om de inte fick hjälp. Lenin och kommunisterna efter honom betonade det kapitalistiska samhällets överbyggnad och människor antogs generellt vara mycket mottagliga för det gamla samhällets idéer. Enpartisystem, förbud mot oberoende organisationer, en intensiv politisk indoktrinering och isolering från omvärlden utgjorde motmedlen.¹⁹

En viktig etapp i idéutvecklingen var Lenins teori om imperialismen. I takt med att kapitalismen hade expanderat till nya världsdelar hade denna företeelse nått ett högre stadium och blivit ett världsomspännande system. Världsrevolutionens tyngdpunkt placerades till de koloniala länderna och kampen mot kolonialismen blev en av kommunismens viktigaste uppgifter. En del av inkomsterna från den ekonomiska expansionen i kolonierna användes till sociala reformer och för att ”muta” arbetarpartiernas ledare hävdade Lenin. Världsrevolutionen var målet där imperialismen stod i konflikt med socialismen.²⁰

En central punkt hos Marx var att kapitalismens sammanbrott utgjorde en nödvändig konsekvens av de utvecklingslagar som var inneboende i systemet. Tanken var att kapitalismen måste ha nått en mycket hög utvecklingsnivå innan den störtas och att motsättningarna i samhället ska vara fullständigt polariserade när det gamla systemet är moget att gå under. En annan tankegång inom marxismen innebar att världsrevolutionen mycket väl kunde starta i de mindre utvecklade delarna i systemets utkanter. Eller som Lenin uttryckte det.

Om en bestämd kulturnivå är nödvändig för att man skall kunna skapa socialism ”varför skulle vi då inte börja med att på revolutionär väg kämpa oss fram till förutsättningarna för denna nivå och först sedan, på arbetar- och bondemaktens och sovjetordningens grund, gå vidare och inhämta de andra folkens försprång”?²¹

---

¹⁹ Ibid, 63-64

²⁰ Ibid, 64-65

²¹ Ibid, 66

Man kan således säga att Lenin och Stalin efter honom vände upp och ned på den vetenskapliga förutsägelsen som Marx hade gjort. Erövringen av den politiska makten hade blivit en fråga om skicklighet i att utnyttja de politiska konjunkturen runt om i världen. Enligt Lenin var inbördeskriget den normala formen för den kommunistiska politiska revolutionen. Därmed skärptes också läran om proletariats diktatur. Denna regim hade till uppgift att skoningslöst slå ned alla fiender till revolutionen. Stalin förklarade att undertryckningarna av klassfienderna konstant måste skärpas. Motståndet ökade ju större framgångar kommunismen rönt.²²

Nu går jag till redogörelsen för uppsatsens nog så viktiga förklaringsmodeller och hypoteser.

2.2 Förklaringsmodeller och hypoteser

Det finns två förklaringsmodeller med vardera två hypoteser. Dessa grundar sig i de implicita teorierna. Låts oss börja med den ”traditionella modellen”.

2.2.1 ”Den traditionella modellen”

Denna förklaringsmodell ser Hitler som en kompromisslös och aggressiv part. Th1 (traditionella modellen, hypotes 1) förklarar ambitionerna i öst som ett resultat av en ideologi och raskamp där målet är att krossa kommunismen, eliminera slaverna och skaffa *lebensraum* åt det tyska folket. Här kan man hitta stöd i bl.a. Hitlers *Mein Kampf*. Th2 handlar däremot om att Hitler hade realpolitiska syften. Genom att krossa Sovjetunionen skulle de hittills svårslagna britterna överge hoppet om en räddning från Stalin och därmed tvingas till fredsförhandlingar. Denna hypotes inrymmer även de ekonomiska fördelar som Tyskland skulle åtnjuta vid en seger.

2.2.2 ”Den ryska björnen ryter modellen”²³

---

²² Ibid, 66-69

²³ Namnet på modellen är eget konstruerat.

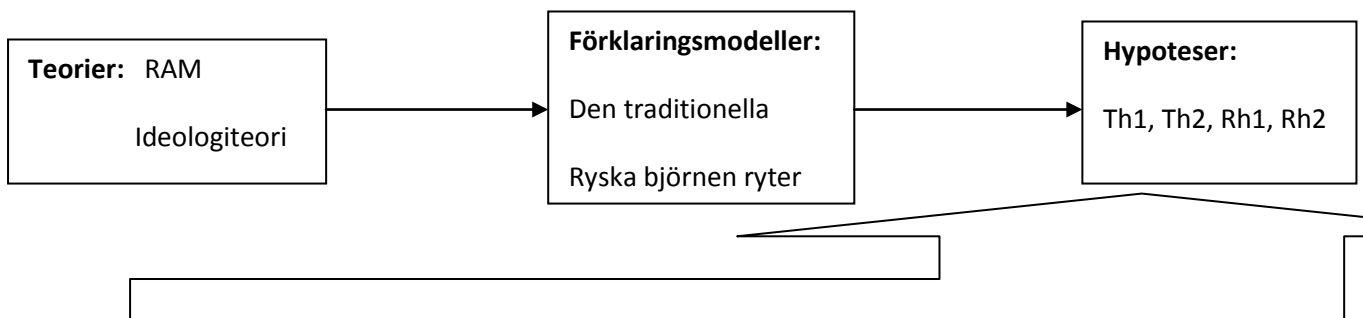
Modellen ser Stalin som en provokatör och krigshetsare. Hitler startar ett föregripande anfall i syfte att försvara Tyskland mot framtida invasioner från ”det röda hotet”. Rh1 (”ryska björnen ryter” hypotes 1) betraktar Sovjetunionen med klara geopolitiska mål och dess ledare Stalin som mycket misstänksam gentemot. Annekteringarna av de baltiska länderna tillsammans med införlivandet av flera finska och rumänska områden kan stödja hypotesen. Handlingarna gav signaler till den tyska ledningen om att Stalin inom en snar framtid skulle utgöra ett hot mot Tyskland. Rh2, känd som ”isbryartesen”, är mer extrem. Den betraktar kommunismen med Stalin i spetsen som en expansionslysten makt med ambitioner att erövra Tyskland och resten av Europa. Man kan finna stöd för påståendet i bolsjevismens idéer om en världsrevolution och den sovjetiska utrikespolitiken.

2.2.3 Något om teorierna, förklaringsmodellerna och hypoteserna

Det ska tilläggas att varken hypoteserna eller förklaringsmodellerna är helt och hållet uteslutande. Som vi kommer se nedan finns det forskare som försökt integrera olika förklaringar. Således kan man se Th1 i kombination med Th2 men också Th1 tillsammans med Rh2. Men som alltid betonar forskare vissa förhållanden mer än andra så att historikern som t.ex. menar att alla förklaringar stämmer ändå menar att just Th1 är den dominerande förklaringen till att invasionen var ett faktum.

Uppsatsen vilar alltså på en grund med två teorier: RAM och en ideologiteori. Dessa bildar ramen för förklaringsmodellerna som i sin tur genererar två hypoteser vardera. Hypoteserna knyter sig an både direkt till teorierna genom RAM vilken stipulerar två hypoteser och ideologiteorin vilken fastställer två hypoteser men också indirekt via förklaringsmodellerna. Sålunda kan den teoretiska referensramen uttryckas i följande figur.

Figur 2: Den teoretiska utformningen av uppsatsen

Nu är det dags att behandla den viktiga metoden samt det nyttjade materialet.

3. Metod och material

Detta kapitel är tvådelad. I första delavsnittet redogörs för analysverktyget som använts i uppsatsen. Det andra delavsnittet presenterar material och urval.

3.1 Idealtyper som analysverktyg

Sociologen Max Weber brukar associeras med begreppet idealtyp vilket är en form av tankekonstruktion. Det bör som Bergström och Boréus framhåller inte betraktas som en modell som beskriver verkligheten och ska heller inte avläsas i verkligheten.²⁴ Idealtypens funktion blir att renodla vissa drag för att sedan generera hypoteser.²⁵ Jag kommer dock inte använda begreppet på samma sätt som Weber, d.v.s. renodla fenomen som kapitalism och byråkrati. Inte heller kommer jag nyttja termen som Bergström och Boréus,²⁶ d.v.s. rekonstruerar idésystem och lägger raster över texter. Jag kommer istället låna element från båda, d.v.s. generera fyra hypoteser som bygger på två teorier i Weberiansk tappning. Dessa grundar sig i sin tur på mitt empiriska material som kan liknas vid det Bergström och Boréus företar sig med.

En fördel med detta verktyg är att det kan ge ordning i materialet, särskilt med tanke på mitt stora empiriska material. När man väl konstruerat verktyget kan analysen bli smidig och av ett överväldigande material kan ett mönster rekonstrueras. Kategorisering behövs när materialet är omfattande. En annan fördel är att instrumentet gynnar en systematisk komparation. Om min idealtyp är utförd på ett omsorgsfullt sätt ökar möjligheterna att göra en jämförande analys.

En kritik som kan riktas mot verktyget är risken för oklarhet för huruvida analysverktygen verkligen är en på förhand konstruerad modell eller om den ska betraktas som ett resultat av

---

²⁴ Göran Bergström & Kristina Boréus, *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Lund: Studentlitteratur 2005) s. 159.

²⁵ Weber, Max. *Vetenskap och politik* (Göteborg: Bokförlaget Korpen 1977) s. 139.

²⁶ Bergström & Boréus (2005) s. 159-174.

undersökningen. Har modellen drag av att vara ett resultat? Då är det heller inget analysverktyg. Att det är en historiografisk studie gör att kritiken blir irrelevant. En annan nackdel är att konstruktionsarbetet kan ta tid och att det finns många uppfattningar om hur idealtypen bör se ut. Här tror jag att forskarens kreativitet och förtrogenhet med idéer har stor vikt.

Ett annat problem, som forskaren bör vara uppmärksam på, är att man kan påtvinga materialet modellen så att man låter utsagornas betydelse tänjas för att de kan vridas in i modellerna. Forskaren kan frestas att i stor utsträckning se materialet utifrån sin idealtyp. Om tvivel uppstår om huruvida analysverktyget kan ge en rimlig bild av texten har vi ett validitetsproblem. Är idealtypens utformning grov och trubbig kan resultatet bli att analysen enbart blir en grovsortering av materialet.

Intersubjektiviteten kan bli bristfällig: ett stort antal utsagor i materialet måste bli föremål för bedömning. Ska de hänföras hit eller ska de hänföras dit? Här behövs en god hermeneutisk förståelse och en god ämneskunskap.

Tillvägagångssättet i uppsatsen har varit det som ofta benämns *abduktion*, d.v.s. det finns precis som i deduktiva ansatser en teoretisk förförståelse som fungerar som utgångspunkt vid insamlandet av material, men samtidigt finns det också ett induktivt material.²⁷ I detta fall fungerar teorierna som deduktiva härledningar och det induktiva materialet i uppsatsen representeras av förklaringsmodeller och hypoteser. Dessa grundar sig alltså i det empiriska materialet.

3.3 Material och urval

Materialet om orsakerna till operation Barbarossa är enorm. Normerna för den professionelle historikern, sådan som de upprättades under 1800-talet, förutsätter att dessa ska bruka alla källor som berör hans/hennes ämne. Men detta krav går inte att uppfylla då volymen av material har blivit av sådan omfattning att det för de flesta ämnen, inte minst 1900-talet och andra världskriget, blivit nästintill omöjlig att gå igenom. Varje historiker måste därmed gå vidare på grundval av ett ofullständigt material och listan är således inte uttömmande. Detta

---

²⁷ Mats Alvesson & Kaj Sköldberg, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* (Lund: Studentlitteratur 1994) s. 43.

kallar jag för ”en inre avgränsning”, d.v.s. en avgränsning av det anglosaxiska och tysk-österrikiska materialet.

Urvalet kan betecknas som ett *strategiskt urval* där jag har bedömt vilka böcker och artiklar som varit relevanta för problemformuleringen. Det är vad boken/artikeln kan bidra med som blir centralt för urvalet.²⁸ Jag har i viss utsträckning använt bibliografin i Rolf-Dieter Müllers och Gerd Ueberschärs *Hitler´s War on the East, 1941-1945: A Critical Assessment*. Givetvis kan man i efterhand ifrågasätta varför den boken togs med men inte den andra, men på det hela har jag bearbetat de mest givande och kända materialet.

Det finns också ”en yttre avgränsning”, en avgränsning mot annat material än anglosaxisk och tysk-österrikisk. Därför faller t.ex. framträdande ryska historiker och författare bort såsom Viktor Suvarov. Den s.k. yttre avgränsningen har att göra med uppsatsens syfte; det ska *endast* jämföras mellan anglosaxiska och tysk-österrikiska forskare.

Ett sista förhållande som ska nämnas om materialet är att jag så långt som möjligt läst tysk material av de tysk-österrikiska historikerna för att ge en mer korrekt bild av deras återgivningar.

4. Resultat

Denna avdelning redogör först för den anglosaxiska forskningen kring orsakerna till operation Barbarossa. Sedan kommer den tysk-österrikiska forskningen att framställas för att därefter en sammanställning av ”skolorna” presenteras.

4.1 Anglosaxisk forskning

James Barros & Richard Gregor

Gregor och Barros menar att de nazistiska erövringarna april-juni 1940 av Beneluxländerna, Danmark, Norge och Frankrike liksom Stalins drag mot Baltikum, Rumänien och Finland ledde till att Hitler en sen juli 1940 beordrade en militär planering för en invasion av

---

²⁸ Anne Ryen, *Kvalitativ intervju – från vetenskapsteori till fältstudier* (Malmö: Liber Ekonomi 2004) s. 77.

Sovjetunionen. Men detta var inget plötsligt beslut eftersom Berlin hade så tidigt som den 18:e oktober 1939, sex veckor efter utbrottet av andra världskriget och sju veckor efter tecknandet av icke-angreppspakten, anspelat på att använda ockuperat polskt territorium som en samlingspunkt för framtida tyska militära operationer.²⁹

David Glantz

Glantz framför att Hitler eftersträvade att uppnå sitt ambitiösa mål som han hade artikulert i sin *Mein Kampf*. Det handlade om att krossa bolsjevismen och erhållande av *lebensraum*, vilket det tyska folket var historiskt och rasmässigt berättigat.³⁰ Men den viktigaste anledningen till Hitlers anfall var av realpolitisk natur. *Führern* ville slå ut Sovjetunionen från kriget för att eliminera Storbritanniens hopp om stöd även om planen var invecklad, enligt historikern.³¹

Barry Leach

Försöket att ge kampanjen i Sovjetunionen en viss betydelse för kriget mot Storbritannien var enbart en rationalisering för Hitlers generaler, hävdar Barry Leach. Det verkliga syftet med operationerna i öster var att fullfölja Hitlers *Lebensraumspolitik* såsom planen var utformad i *Mein Kampf*.³² Att Hitler vände sig mot Sovjetunionen innan han besegrade britterna var p.g.a. att *Führern* aldrig betraktade Storbritannien som ett reellt hot utan mer som en olägenhet. I princip alla Hitlers handlingar var koncentrerade mot att förr eller senare invadera Sovjetunionen.

Norman Rich

---

²⁹ James Barros & Richard Gregor, *Double Deception: Stalin, Hitler, and the Invasion of Russia* (DeKalb: Northern Illinois University Press 1995) s. 6.

³⁰ Glantz (2001) s. 13.

³¹ *Ibid*, 30.

³² Barry A. Leach, *German Strategy against Russia 1939-1941* (Oxford: Clarendon Press 1973) s. 100.

Norman menar att Hitler alltid misstrodde Sovjetunionen. Inget fördrag eller någon pakt kan garantera en bestående neutralitet med Moskva resonerade *Führern*. Efter den polska kampanjen yttrade Hitler t.ex. följande till sina generaler:

For the moment everything argues against the abandonment of this neutrality. In eight months or so, a year, or certainly in several years things may be different. The trifling value of treaties has been demonstrated on every hand in recent years.³³

Hitler såg mycket riktigt att Sovjetunionen skulle vara en fara för Baltikum och i öst. Under hösten 1939, efter att ha ockuperat sin halva del av Polen, skred Stalin till verket. De baltiska länderna tvingades att acceptera ”ömsesidiga stödfördrag”, vilket tillät etableringen av garnisoner för den röda armén. I augusti 1940 inkorporerades alla tre stater i Sovjetunionen. En tidig november 1939 fick även Finland ett liknande erbjudande av Moskva, men finnarna vägrade en ömsesidigpakt och avträdelser av finskt territorium. Detta ledde till ett sovjetiskt anfall den 30:e november med en militär seger för Stalin. Sovjeterna använde snart diplomatiska påtryckningsmedel gentemot Rumänien, Bulgarien och Turkiet. Den 27:e juni ockuperades Bessarabien, en del av Rumänien, då tyskarna hade övertalats av utrikesminister Molotov.³⁴

Samtidigt invaderades norra Bukovina av Stalin vilket Hitler inte hade beviljat. Dessa territorier gav sovjeterna kontroll över vägen till Balkan och förde de nära dem rumänska oljefälten vid Ploesti. Under våren och sommaren 1940 mottog tyskarna ett kontinuerligt flöde av rapporter av sovjetiska truppkoncentrationer i de nyerhållna ockuperade provinserna. Hitler fruktade att dessa trupprörelser var bara en början på sovjetiska avanceringar och sände därför styrkor till Rumänien under september i syfte att säkra oljefälten och att backa upp garantierna om rumänsk suveränitet. Stalin ämnade göra samma sak för Bulgarien som Hitler gjorde för rumänerna. Hitler blockerade ansträngningen men var vid detta skede djupt oroad.³⁵

Än mer skrämmande för tyskarna var sovjeternas ekonomiska hot. Bristen av viktigt råmaterial utgjorde Tysklands största svaghet. Sovjetunionen tillhandahöll den största delen

---

³³ Norman Rich, *Hitler's War Aims: Ideology, the Nazi State and the course of Expansion* (New York 1973) s. 204.

³⁴ Ibid, 205.

³⁵ Ibid, 206.

av råmaterial som behövdes för att tyskarna skulle klara föra ett krig av den omfattning som behövdes. Efter Sovjetunionens seger över Finland fick Moskva kontroll över vägarna till nickelgruvorna i Petsamo vars tillgångar var oundgängliga för de tyska krigsansträngningarna. Oljan från Estland och kanske framförallt de sovjetiska hoten om den tyska importen från Balkan satte press på Hitler. Vid flera tillfällen bröt man sändningarna av tillgångar.³⁶

David Stahel

Icke-angreppspakten, 1939, möjliggjorde för Hitler att kunna koncentrera Tysklands krigsmakt i väst. Stalin handlade snabbt och intog de områden som hade utlovats till honom under icke-angreppspakten. Förutom Finland och Baltikum ockuperades även de rumänska regionerna Bessarabien och norra Bukovina, vilket gjorde att tyskarna blev oroade över att de sovjetiska ambitionerna skulle sträcka sig till de rumänska oljefälten vid Ploesti. Dessa oljefält var viktiga för den tyska krigsekonomin.³⁷

År 1941 ansåg Hitler att Storbritannien var slaget, men att Churchill fortsatte kriget i hopp om att Sovjetunionen eller USA skulle komma till undsättning. Målet blev därför att krossa den sovjetiska armén. Hitlers vision var oregelbunden där han hoppade mellan alternativ i syfte om att finna en upplösning på sitt krig. Denna förbryllning reflekterades inte minst genom att OKW:s (Oberkommando der Wehrmacht - överkommandot för de väpnade styrkorna) och OKH:s (Oberkommando des Heeres - överkommandot för armén) krigsplaner prioriterade olika krigsmaterial. OKW begärde ubåtar och flyg för den fortsatta kampen mot Storbritannien medan OKH krävde stridsvagnar och infanteri för invasionen av Sovjetunionen. Enligt Stahel såg Hitler vid denna tidpunkt invasionen av Sovjetunionen inte som en uppgörelse med bolsjevismen och uppnåendet av *lebensraum* utan snarare som en strategisk manöver utformad för att visa Storbritannien vilken hopplös situation de befann sig i och därmed ordna en fördelaktig fred för tyskarna.³⁸

Det fanns även en annan anledning till att eliminera Sovjetunionen, menar Stahel som också bör tas med i räkningen. Japans ökade inflytande i Fjärran Östern sågs inte med blida ögon av Hitler, trots alliansen med detta land. Om Nazityskland skulle erövra Sovjetunionen skulle

---

³⁶ Ibid, 206-207.

³⁷ Stahel (2009) s. 33.

³⁸ Ibid, 34-35.

man kunna kontrollera deras framfart. Stahel hävdar vidare att utsikter för en sovjetisk offensiv mot det tredje riket ansågs inte vara sannolik av Berlin.³⁹

Lorna Waddington

Hitler hade tillägnat, eller åtminstone hävdad att tillägna, en stor del av sin politiska karriär i kampen mot kommunismen. Under 30-talet hade Hitlers namn blivit synonymt med försvaret av Tyskland och Europa mot det ideologiska hotet från Sovjetunionen, menar Waddington.⁴⁰

År 1922 trodde Hitler hårdnackat på att en kamp förelåg mellan nationalism och internationalism. Det var en strid, som enligt Hitler, hade börjat för nästan 120 år sedan när judar erhöll medborgarrättigheter i de Europeiska staterna. Det står helt klart, menar Waddington, att vid denna tid punkt, hade Hitlers doktrin om ras och utrymme konvergerat; ”judisk – bolsjevistiska” Sovjetunionen var målet för en tysk expansion.⁴¹

Den ideologiska dimensionen av Hitlers utrikespolitik blev påtaglig i *Mein Kampf*. Den nationalsocialistiska rörelsen hade en enorm uppgift framför sig då den måste öppna ögonen på folk och påminna dem gång på gång om den sanna fienden. Hitler menade att det var Tysklands plikt att konfrontera den ”judisk-bolsjevistiska” utmaningen. Endast ett adekvat stort utrymme på jorden ger en nation frihet. Tyskarna saknade lämplig *lebensraum* som skulle hittas i Östeuropa.⁴²

Även om icke-angreppspakten mellan Tyskland och Sovjetunionen gav nazisterna politiska och ekonomiska förmåner var Hitler besvärad av de nya arrangemangen med Stalin, menar Waddington. Strax efter att pakten slutits ska Hitler till NF:s högsta kommissionär Carl Burckhardt ha sagt:

Everything I undertake is directed against Russia. If the west is to blind or too stupid to realize this, then I shall be forced to come to an understanding with the Russians, strike at the west, and after its defeat, turn with my concerted force against the Soviet Union.⁴³

Två veckor senare underströk Hitler till briterernas ambassadör Sir Stafford Cripps att det var Storbritannien som tvingat honom till en överenskommelse med Sovjetunionen. Ideologin

---

³⁹ Ibid, 38-39.

⁴⁰ Waddington (2007) s. 1-2.

⁴¹ Ibid, 34.

⁴² Ibid, 35.

⁴³ Ibid, 156.

fick för tillfället träda tillbaka till förmån för realpolitiken. Det var dock inga långtgående kompromisser för Hitler. Den 29:e augusti 1939 anmärkte *Führern* att han måste använda Beelzebub för att driva bort djävulen; alla medel var tillåtna för att driva bort satan, inklusive en sådan pakt.⁴⁴

Bolsjevism var det politiska system som passade slaverna bäst. Trots att Stalin var en ”modern Ivan den förskräcklige” var Sovjetunionen styrt av en bunt ”inkompetenta slaver”. Det var inget dåligt förhållande dock menade Hitler eftersom det är bättre att ens granne är en svag partner än en mäktig allierad. Som Hitler sade till Mussolini i mars 1940 hade hans samarbete med Sovjetunionen blivit till p.g.a. ”bitter nödvändighet” och sovjeterna var inga man kunde åstadkomma en genuin vänskap med. Waddington hävdar att Stalins ultimatum till Rumänien, som kan ha utlösts av Tysklands resoluta och storskaliga seger över Frankrike gjorde Hitler mycket misstänksam mot sovjetiska intentioner och verkar ha gjort att hans fokus legat på ideologi.

Det fanns starka invändningar bland Hitlers generaler mot ett tvåfrontskrig. Man ville först avsluta kriget mot Storbritannien för att sedan eventuellt vända sig mot öster. Det fanns en allmän konfundering bland generalerna över varför ett angrepp mot Sovjetunionen var ens övervägd med tanke på de fördelar Tyskland erhöll av samarbetet, särskilt i termer av leverans av råmaterial.⁴⁵

Barton Whaley

Sovjetunionens brutala anfall mot Finland vintern 1939/40 orsakade oro i Berlin. När sedan Hitler var upptagen med att erövra Danmark och Norge påtvingade Stalin de baltiska staterna Lettland, Litauen och Estland att ha sovjetiska armébaser. Den sovjetiska ledningen blev ängslig av det tyska blixtkriget i Beneluxländerna och Frankrike under maj och juni. Det hade tagit endast sex veckor och små förluster för *Wehrmacht* att besegra Västs arméer; Stalin hade hoppats på att västmakterna skulle matta ut Hitler. Medan Hitlers trupper befann sig i väst intog Stalin inte bara Bessarabien från Rumänien utan också Bukovina vilket inte var avtalat. Dessutom åtföljdes dessa rörelser av starka förstärkningar på Sovjetunionens västra front.⁴⁶

---

⁴⁴ Ibid, 157.

⁴⁵ Ibid, 164.

⁴⁶ Whaley, Barton. *Codeword Barbarossa* (Cambridge Massachusetts: MIT Press 1973) s. 14.

Hitler såg inte utan oro kring dessa handlingar från Stalins sida. Den 2:a juli 1940, beordrade överbefälhavare för det tyska höga armékommandot (OKH) general Walther von Brauchitsch att introducera planering för hur ett militärt slag mot Sovjetunionen skulle verkställas för att förmå landet att erkänna Tysklands dominanta roll i Europa. Brauchitsch ska ha utfört ordern på befallning av Hitler. Men Stalin fortsatte bara, framhåller Whaley. Den 21:e juli införlivades Estland, Lettland och Litauen. Det sistnämnda landet skulle Hitler få delar av men så blev det inte. Samma dag beordrade *Führern* nya studier för möjligheten att erövra Sovjetunionen.⁴⁷

Hitlers beslut att eliminera Sovjetunionen fastställdes hösten 1940 om inte redan i juli. Hans sista seriösa ansträngning för att uppnå *modus vivendi* skedde under utrikesministers Molotovs besök i Berlin den 12:e och 13:e november 1940. Mötena var inte mindre än en preliminär delning av världen mellan Tyskland, Sovjetunionen, Italien och Japan. Även om Stalin var intresserad var han envis och gjorde många anspråk, bl.a. på Baltikum. Hitler förstod då att en överenskommelse med Sovjeterna inte var möjlig⁴⁸.

Andrew Zapantis

Zapantis hävdar att Storbritanniens hårdnackade motstånd ställde problem för den tyska ledningen. Den tyska hegemonin i kontinenten kunde på längre sikt utmanas av den kvarstående mäktiga landmakten i Europa, Sovjetunionen, vars krigspotential med en växande vapenindustri kunde utmynna i ett anglo- sovjetiskt samarbete.⁴⁹

Medan tyskarna var engagerade med större delen av sin armé på västfronten ockuperade Sovjetunionen de baltiska staterna och utfärdade sedan ett ultimatum till Rumänien om att avstå Bessarabien och Bukovina. Rumänien var dock väldigt viktig för Tyskland p.g.a. dess olja och jordbruk och Hitler såg med misstro på sin allierade. Kort efter de sovjetiska kraven på Rumänien gjorde även Ungern och Bulgarien territoriella anspråk på landet. Tyskarna och Italienarna intervenerade. Rumänien beviljade Dobruja till Bulgarien och en del av Transsylvanien till Ungern. Axelmakterna garanterade sedan Rumäniens gränser, vilket

---

⁴⁷ Ibid, 14.

⁴⁸ Ibid, 14-15.

⁴⁹ Andrew L. Zapantis, *Hitler's Balkan campaign and the invasion of the USSR* (Boulder: East European monographs 1987) s. 9.

orsakade sovjetiska protester. Relationerna mellan Tyskland och Sovjetunionen blev ansträngda.⁵⁰

Under tidig juli 1940 blev det mer tydligt att Storbritannien inte var benäget att ge efter för Tyskland och Hitler började diskutera med det militära ledarskapet om att planera ett anfall mot Sovjetunionen istället. Vid en konferens med sina militära ledare den 31:e juli förklarade Hitler att Sovjetunionen var den faktor som Storbritannien hade räknat med, men om den förra krossades skulle den senares sista hopp försvinna. Sovjetunionens nederlag skulle dessutom befria Tysklands allierade Japan från en Sovjetisk attack om solens rike konfronterades med USA. Dessutom skulle Tyskland få en respit från uppgörelsen med USA.⁵¹

Från tidpunkten Mussolini anföll Grekland och i samband med att tyskarna skulle bistå italienarna med denna invasion, höll Hitler ögonen på Sovjetunionen. Den 13:e december 1940 utfärdade Hitler sitt direktiv 20 under kodnamnet ”Marita”, invasionen av Grekland. Denna operation behövde upp till 24 divisioner. I slutet av direktivet föreskrevs det att ”At the conclusion of ‘Undertaking Marita’ the forces will be withdrawn for *new employment*”. Denna “new employment” blev klar och tydlig fem dagar senare i direktiv 21 där det stod att de tyska styrkorna måste förbereda sig för att krossa Sovjetunionen i ett snabbt fälttåg.⁵²

4.2 Tysk-österrikisk forskning

Jürgen Förster

Jürgen Förster talar om ideologins betydelse för Hitlers anledningar till att angripa Sovjetunionen. För *führern* var striden ett livssätt och kriget ett nödvändigt verktyg i den ansvarige statsmannens händer för att erhålla tillräckligt med *lebensraum* i vilken den tyska nationens framtid skulle vara säkrad rasmässigt, ekonomiskt och militärt. Eftersom rasens överlevnad skulle leda människor till krig hade Hitler förklarat till den militära ledningen den 10:e februari, 1939, att nästa Europeiska konflikt skulle vara ett rent raskrig. I ljuset av hans

---

⁵⁰ Ibid, 10.

⁵¹ Ibid, 12-13.

⁵² Ibid, 39-41.

stora politiska alternativ, d.v.s. klar seger eller total förgörelse med överlevnad som beroende av militär triumf hade politik och strategi blivit oskiljbara menar Förster.⁵³

För att förklara det på ett annat sätt: begrepp som ”program” och *Stufenplan* var axiomatiska för Hitlers krigspolitik. Det förelåg en symbios mellan Hitlers dogmatiska föreställning och politiska kalkyl, menar Förster. Den germanska rasen var överlägen den slaviska och därför måste den underkuvas. Bolsjevismen var för Hitler den extremaste formen av ”världsjudendomen” och tvunget att utrotas.⁵⁴ Därmed inte sagt att realpolitiken inte var viktig för att förstå orsaken till Hitlers angrepp. Storbritannien hade hoppats på Sovjetunionen och USA men skulle Sovjetunionen elimineras innebar det att Storbritannien tvingades till förhandlingsbordet. Denna anledning måste dock underordnas den ideologiska⁵⁵.

Christian Gerlach

Christian Gerlach avvisar kategoriskt föreställningen att kampanjen mot Sovjetunionen hade ideologiska förutsättningar och menar att det handlade istället om att Hitler försökte fly från det strategiska dödläget som hade resulterat av misslyckandet att besegra Storbritannien. Tanken var att säkra de enorma resurserna i form av t.ex. olja och mat som Sovjetunionen förfogade över och använda tillgångarna mot den oundvikliga striden mot de anglosaxiska makterna. Storbritannien var hela tiden huvudmotståndaren och skulle Sovjetunionen slås ut skulle Storbritannien förlora en potentiell allierad.⁵⁶

Andreas Hillgruber

Hillgruber menar att en förståelse av Hitlers politiska och strategiska tänkande gällande Östeuropa måste förstås mot bakgrund av hans ideologiska och politiska ”program” samt hans politiska och strategiska koncept så som de uppträdde i steg för steg planen, *stufenplan*, under dem avgörande månaderna från juli t.o.m. december 1940. Att analysera strategin och

---

⁵³ Jürgen Förster, “Barbarossa revisited: Strategy and Ideology in the East” *JSTOR* (vol. 50 1988) s. 21.

⁵⁴ Ibid, 18-19.

⁵⁵ Jürgen Förster, ”Hitlers Entscheidung für den Krieg gegen die Sowjetunion” *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg* (Vol. 4. Stuttgart 1983) s. 3-37.

⁵⁶ Christian Gerlach, *Kalkulierte Morde: Die Deutsche Wirtschafts und Vernichtungspolitik in Weissrussland 1941 bis 1944* (Hamburg: Hamburger 1999) s 44-59.

ideologin som isolerade företeelser leder bara till missförstånd.⁵⁷ Hitlers första steg var att etablera ett rasideologiskt imperium i Östeuropa och ett maktpolitiskt ledarskap i ett tyskt storrike. Med denna supermaktsstatus kunde Tyskland uppträda som en världsmakt och konkurrera med USA och Storbritannien.⁵⁸

Frankrikes fall påskyndade förverkligandet av Hitlers program och det var nu Storbritanniens tur att bli angripen. Men den snabba segern mot Frankrike ledde till att tyskarna inte hade de erforderliga resurserna för att konfrontera britterna. Dessutom fanns det en överhängande risk att USA skulle ingripa, vilket Hitler ville undvika till nästan varje pris. Dock förstod han att det var en tidsfråga innan sjömakten på andra sidan Atlanten skulle intervensera och Hitler måste därför agera snabbt. Sovjetunionen måste besegras och ett storlivsrum etableras innan USA skulle träda in i kriget. Omständigheterna hade ”tvingat” Hitler att ta nästa steg i ”programmet”, d.v.s. det ideologiska kriget mot Sovjetunionen.⁵⁹

Enligt Hillgruber hade Hitler sedan länge ämnat konfrontera Sovjetunionen och bolsjevismen. Han behövde bara vänta på rätt tillfälle och den dök upp 22:a juni 1941. Kriget mot Storbritannien efter juli 1940 var av sekundär betydelse för Hitler⁶⁰.

Joachim Hoffman

Hoffman argumenterar för att Hitler agerade rationellt vid beslutet att anfälla Sovjetunionen. Det tyska överkommandot visste att Stalin planerade ett angrepp och som en respons gentemot det planerade anfallet beordrade Hitler ett förebyggande anfall. Men omfattningen av den sovjetiska mobiliseringen överraskade även Hitler.⁶¹

Hoffman redogör för ett tal den 5:e maj av Stalin som levererades till den röda armén. Efter talet förberedde sig den kommunistiska statens institutioner för en invasion av Tyskland, vilken mest sannolikt skulle ske i augusti 1941. Hoffman understryker att invasionen av

---

⁵⁷ Hillgruber (1965) s. 586.

⁵⁸ Ibid, 629.

⁵⁹ Ibid, 630.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Joachim Hoffman, *Stalin's War of Extermination: 1941-1945: Planning, Realization and Documentation*. Översättning av William Deist (Capshaw: Theses and Dissertations Press 2001) s. 53-89.

Tyskland var bara ett led i det större planerade anfallet mot Europa. Forskaren stödjer sig inte minst på sovjetiskt arkivmaterial.⁶²

År 1940 överträffade den sovjetiska industriella produktionen Tysklands. Praktiskt taget hela det sovjetiska industriella komplexet var rustat för krig och konsumentvaror var en avlägsen prioritet till skillnad från Nazityskland. Vidare, menar Hoffman, var kvaliteten på sovjetiska mekaniserade försvars- och krigsmaterialet minst lika bra som *Wehrmachts*.

Hitlers dubbelspel och brytning av icke-angreppspakten med Sovjetunionen är känd, men Stalins rävspel har inte givits samma uppmärksamhet, enligt Hoffman. Stalin samarbetade med Hitler p.g.a. två viktiga anledningar och dessa hör ihop. Den första orsaken var att den sovjetiska ledningen ville att den nazistiska regimen skulle vara väl rustad för att effektivt kunna föra ett krig mot de demokratiska västländerna; Stalin trodde att de var bättre rustade än Tyskland. Den andra anledningen: den 19:e augusti, 1939, hölls ett hemligt möte för politbyrån. Under detta möte förklarade Stalin att hemliga pakter skulle uppmuntra Hitler att invadera Polen. Anfallet skulle leda till att Frankrike och Storbritannien deltog i kriget varigenom Stalin hoppades på att både parterna, d.v.s. Nazityskland och Storbritannien-Frankrike, skulle försvagas tillräckligt för att Röda armén sedan skulle kunna ockupera Europa.⁶³

Hans - Joachim Koch

Man bör se Hitlers idé om ett imperium i öster som en metafor, menar Koch. Hitler kunde inte stå passiv inför de anglo- franska- sovjetiska militära överläggningarna; en koalition mellan dessa tre makter var inte utesluten.⁶⁴ Fram till sen sommar 1940 existerade ingen offensiv plan gentemot Sovjetunionen hos Hitler hävdar Koch. Istället prioriterades upprustningen av flottan och *Luftwaffe*. Den 25:e juni samma år uttalade Hitler sig på följande sätt:

The war in the west has ended. France has been conquered, and I shall come, in the shortest possible time, to an understanding with England. There still remains the conflict with the east. That, however, is a task which throws up worldwide problems, like the relationship with Japan and the distribution of power in the

---

⁶² Ibid, 25-52.

⁶³ Ibid, 27

⁶⁴ Hans - Joachim, W. Koch, "Hitler's 'Programme' and the Genesis of Operation Barbarossa" *The Historical Journal* (Vol. 31, Nr 2 1983) s. 891-892.

Pacific, one might perhaps tackle it in ten years' time, perhaps. I shall have to leave it my successor. Now we have our hands full for years to come to digest and to consolidate what we have obtained in Europe.⁶⁵

Sovjetunionens annekteringar kunde dock inte ses med blida ögon av Berlin då de hotade Tysklands tillgångar av råmaterial. Den 23:e juni krävde Sovjetunionen eftergifter för nickeltillgångar i Petsamo från Finland och fyra dagar senare antingen deltagande av Ålands försvar eller dess demilitarisering. Detta följdes av Sovjetunionens invasion av norra Bukovina den 28:e juni 1940.

Den sovjetisk-tyska pakten innehöll en rådgivande klausul som tvingade de båda kompanjonerna att konsultera med varandra när det gällde ömsesidiga intressen. När Tyskland ockuperade Norge och Danmark hade landet inte rådgjort med Sovjetunionen. Utrikesminister Ribbentrop lyckades förklara bort skeendet med att Skandinavien hade blivit en krigsskådeplats. Under denna tid hade dock Kreml stoppat sin leverans av grödor och olja som visserligen återupptogs sedan, men hade lämnat en bitter eftersmak för tyskarna. Sovjetunionens konflikt med Finland hotade också Tysklands nickeltillgångar i Petsamo, vilka var centrala för den tyska krigsekonomin.⁶⁶

Sovjetunionen ockuperade en liten landremsa runt Mariampul i Litauen. Denna hade ursprungligen tilldelats den tyska inflytandesfären 1939. I och med detta stängde Sovjetunionen dörren till de baltiska staterna för Tyskland. Annekteringarna hade även ekonomiska konsekvenser: sjuttio procent av dessa länders ekonomier hade varit absorberade av Tyskland. En tysk utrikestjänsteman noterade att "the stabilization of the Russian influence in these territories signifies a serious danger for us in so far as these essential supplies are concerned".⁶⁷

Walter Post

Post börjar med att beskriva hur Lenin och bolsjevismen ämnade göra en världsrevolution och att det största hoppet sattes till Tyskland som efter USA var det högst utvecklade landet i världen. Besvikelsen för Lenin var stor när det inte skedde.⁶⁸

---

⁶⁵ Ibid, 896-897.

⁶⁶ Ibid, 899.

⁶⁷ Ibid

⁶⁸ Walter Post, Unternehmen Barbarossa: Deutsche und Sowjetische Angriffspläne 1940/41 (Hamburg: Mittler 1996) s. 21.

Världsrevolutionen var för Lenin, Trotskij, Stalin och andra ledande kommunister inte bara ett slagord utan en del av det politiska tänkandet ska man vara medveten om.⁶⁹ Instrumentet för att lyckas med denna revolution var den röda armén. T.ex. sade blivande marskalk Michail Tuchatschweski år 1921 att Sovjetunionen har rätt att expandera med sin ideologi och att sättet naturligtvis är med hjälp av militären.⁷⁰

Efter att icke-angreppspakten hade slutits menade Stalin att ett krig med Tyskland var oundvikligt. Genom fördraget hade man tillfälligt överlistat Hitler och köpt tid,⁷¹ men kriget i Europa utvecklades inte på det sätt Stalin hade hoppats på. Våren 1940 drog sig britterna från kontinenten och den tyska armén ockuperade Frankrike utan större förluster. Varken Storbritannien eller Tyskland blev krigsutmattade såsom Stalin hade trott. Stalin förbannade fransmännen för att de givit upp så lätt och att britterna flydde så fort benen orkade bära dem.⁷²

Den sovjetiska ledningen fruktade att britterna antingen skulle besegras genom en amfibieoperation eller att p.g.a. militär svaghet och försämrade finanser bli tvungna att sluta fred med tyskarna. Sovjetunionen skulle då stå ensamma mot det tredje riket som då kontrollerade Kontinentaleuropas resurser. Dessutom var Moskva oroliga för ett samlat samarbete bland de kapitalistiska makterna inklusive dem anglosaxiska länderna gentemot Sovjetunionen. För att förhindra denna möjlighet uppmuntrade den sovjetiska ledningen att Storbritannien skulle fortsätta kriget. Men för att förstärka detta hopp behövde Stalin söka en konflikt med tyskarna. Med hotet om en sovjetisk expansion mot Skandinavien och Balkan kunde Hitler inte riskera operation *Sjölejon*, invasionen av Storbritannien. Istället sände han trupper till öst för att skydda Tysklands tillgång av resurser som t.ex. nickel, virke och säd.⁷³

Röda arméns strategi var anfallsorienterad betonar Post. Stabschef Georgi Zhukov beskrev att deltagarna i militärakademin instruerades i att krig inte längre deklarerars. Den aggressiva partnern drar nytta av en överraskningsattack och krigsföringens strategi blir därför att den

---

⁶⁹ Ibid, 24.

⁷⁰ Ibid, 26.

⁷¹ Ibid, 123.

⁷² Ibid, 145.

⁷³ Ibid, 184.

aggressiva partnern endast kan besegras genom offensiva operationer.⁷⁴ Dessutom hade Stalin sagt att den röda armén är en modern armé och att en sådan här är offensiv.⁷⁵

Den 5:e maj 1941 erhöll den militära propagandasektionen ”uppgifter för den röda arméns politiska propaganda inom närstående framtid”. Skissen visade att den röda armén måste förbereda sig för en offensiv och rättfärdig krigsföring. Vidare förklarade planerna att den rådande uppfattningen bland många soldater, befälhavare och politiska kadrer var att krossa den tyska armén.⁷⁶

De snabba framsteg de tyska grupperingarna gjorde och rapporterna som samlades på hög om tyskarnas anfallsintentioner utmanade Moskva och Stalin kunde antingen förändra krigsplanen till att bli strategiskt defensivt eller att avancera med egen tidtabell för ett anfall. Den sovjetiska ledningen valde att upprätthålla balans, kamouflera sina styrkor i så stor utsträckning som möjligt och hoppades på tillräckligt med tid för att samla trupperna och anfälla enligt planen.⁷⁷

Hartmut Schustereit

Huvudmotståndaren för Tyskland var hela tiden Storbritannien, enligt Schustereit. Efter Frankrikes fall demobiliserades stora delar av armén och den tyska krigsproduktionen satsade istället på flygplan vilka förmodligen var ämnade gentemot britterna.

Schustereit menar att Stalin var ansvarig för kriget i öster. Medan Hitler koncentrerade sig mot Storbritannien samlade Stalin sina mest vältränade och välutrustade trupper vid gränsen. Enligt honom finns det mycket bevis för att Sovjetunionen tänkte utföra en massiv aggression mot Tyskland. Hitler hade varken någon politisk eller ideologisk motiverad plan utan var tvungen att slå till innan Stalin gjorde det.⁷⁸

---

⁷⁴ Ibid, 260.

⁷⁵ Ibid, 276.

⁷⁶ Ibid, 277.

⁷⁷ Ibid, 298.

⁷⁸ Hartmut Schustereit, *Vabanque. Hitlers Angriff auf die Sowjetunion 1941 als Versuch, durch den Sieg im Osten den Westen zu bezwingen* (Herford 1988) s. 119.

Stalin valde att slå till under sommaren 1941 eftersom han bedömde att USA inte var redo att gå i krig förrän 1942. Beslutet att starta operation Barbarossa hade inget att göra med Churchills kompromisslöshet utan trots denna hållning.⁷⁹

Ernst Topitsch

Ernst Topitsch⁸⁰ framhåller att efter första världskriget menade Lenin att kriget var bara ett förspel till framtida imperialistiska krig, vilket tillslut skulle leda till slutgiltig seger för socialismen runt om i världen. I ett tal som hölls 1920 beskrev han hur Tyskland och Japan i det ”kapitalistsiska lägret” kunde användas för att provocera varandra. Stalin följde Lenins strategi menar Topitsch. Icke-angreppspakten 1939, som beskyddade Hitler av Röda armén på östfronten, syftade till att uppmuntra Hitler för öppen fiendskap med västmakterna.

Stalin gladdes därför åt den tyska invasionen av Frankrike: ”det imperialistiska kriget” hade tillslut brutit ut på allvar. Den sovjetiska ledningen ökade leveranserna av råmaterial till Tyskland. Moskva trodde först att det skulle bli ett långvarigt krig med stora förluster som det första världskriget för de inblandade parterna. Dessa förluster skulle leda till en revolutionär situation i Västeuropa. Därför kom den snabba och resoluta tyska segern över Frankrike som en chock för Stalin.

Nu uppenbarade sig en ny situation sig för Moskva. Om *Wehrmacht* besegrades i ett regelrätt krig kunde Sovjetunionen bli Europas härskare. Topitsch hävdar att det inte går att fastställa exakt när den sovjetiska ledningen beslutade sig för denna strategi men att Stalins provokation av Hitler kan liknas den som Franklin D. Roosevelt använde när han manövrerade Japan att anfälla först. Enligt Topitsch planerade Stalin anfälla Tyskland mest sannolikt 1942, oavsett vad än Hitler gjorde.

Tysklands snabba segrar under sommaren och hösten 1941 hejdade Stalins planer på att anfälla snabbt mot väst. För Sovjetunionen var andra världskriget enbart en fas, dock en viktig sådan, för att underkua de ”imperialistiska” staterna i enlighet med Lenins stora strategi att

---

⁷⁹ Ibid (1988).

⁸⁰ Ernst Topitsch, *Stalin's War: A Radical New Theory of the Origins of the Second World War* (New York: St. Martin's Press 1987).

sprida kommunismen över världen, menar Topitsch. Deras fortsatta aspirationer visade sig under kalla kriget.

Gerd Ueberschär

Hitler hade primärt ideologiska skäl för attacken mot Sovjetunionen även om maktpolitiska mål också var inkluderade. Det var i första hand ett motiverat raskrig med förintelsepolitiska förtecken som fördes mot Sovjetunionen. Överfallet från det tredje var programmatiskt begründat och konsekvent beräknat. Hitler hade planerat anfallet redan i sin *Mein Kampf* från 1925 och i sin *Zweiten Buch* från 1928. Följande fyra motiv kan urskiljas för angreppet mot Sovjetunionen:

- Utrotning av den ”judisk-bolsjevistiska” eliten och judarna i östra Centraleuropa.
- Erhållande av *lebensraum* för det tredje riket.
- Decimerande och underkuvande av den slaviska befolkningen under tyskt ledarskap i den nya upprättade *Reichskommisariaten*.
- Byggande av ett självständigt stortyskt Kontinentaleuropa under Hitlers herravälde där de erövrade sovjetiska områdena skulle komplettera Tysklands ekonomiskt så att det tredje rikets långsiktiga mål om att bli en världsmakt skulle uppfyllas.⁸¹

Det behövs nu en överskådlig bild för hur uppdelningen av historiker som studerat ämnet ser ut. Vilken hypotes företräder dem? Detta ska vi undersöka i nästa delavsnitt.

4.3 Sammanställning av resultaten

Det har under uppsatsens gång inte sällan varit svårt att kategorisera de ovanstående historikerna under dem olika hypoteserna. Det är ju en tolkningsfråga till syvende och sist, men på följande vis har jag delat dessa i. Låt oss börja med de anglosaxiska historikerna för att sedan övergå till de tysk-österrikiska.

---

⁸¹ Gerd R. Ueberschär, Hitlers Entschluss zum ‘Lebensraum’- Krieg im Osten. Programmatisches Ziel oder militärstrategisches Kalkül? *Unternehmen Barbarossa*. (red.) av Gerd Ueberschär och Wolfram Wette, (Paderborn 1984) s. 83-100.

Waddington föreskriver explicit att det var Hitlers ideologi och rashat som drev fram ett korståg mot bolsjevismen. Det är alltså hypotesen Th1 hon kan sägas ansluta sig till. Barton Whaley kan sägas höra till Rh1 eftersom han ser Stalin som provokatör. David Glantz framhäver mest realpolitiska skäl till anfallet, d.v.s. hypotes Th2, om jag tolkat honom rätt. Glantz har i den bok jag läst skrivit relativt lite om orsakerna till anfallet och är tämligen svår att placera. Desto lättare är Brian Leach att förstå eftersom han är tydlig och hävdar att orsakerna till kriget var rent ideologiska, alltså Th1. David Stahel placeras under hypotes Th2 eftersom han betonar strategin som bakgrund till Tysklands anfall. Rich Norman har jag placerat i Rh1, hypotesen som ser Stalin som krigshetsare, då han lyfter fram den sovjetiska ledningens drag som provocerar Hitler. Även om Andrew Zapantis tar upp element av Sovjetisk provokation så talar han klart för Hitlers strategiska anledningar till invasionen.

I den tysk-österrikiska ”skolan” kan Jürgen Förster placeras under hypotes Th1. Han underordnar realpolitiken till förmån för ideologin. Christian Gerlach är tydlig och jag placerar honom under hypotes Th2. Andreas Hillgruber betonar den ideologiska dimensionen bakom Hitlers angrepp och placeras därmed under hypotes Th1. Joachim Hoffman hävdar att Sovjetunionen hade planer på att erövra Tyskland och att Hitler blev tvungen att slå till först. Walter Post hamnar också under Rh2 då han tydligt framhåller att tyskarna utkämpade ett preventivt krig. Även Hartmut Schustereit menar att Sovjetunionen tänkte anfalla Tyskland men att Hitler hann först, d.v.s. Rh2. Likaså har jag placerat Ernst Topitsch i denna hypotes. Hans- Joachim Koch tolkar jag som höra till hypotes Rh1 då han uppfattar Stalin som provokatör. Gerd Ueberschär betonar den ideologiska aspekten bakom Hitlers anfall och placeras därmed i hypotes Th1.

Således får vi denna figur där parenteserna anger vilken ”skola” de tillhör.

Figur 3: Sammanställning över historikernas uppdelning i olika hypoteser

Th1	Th2
Lorna Waddington (A)	David Glantz (A)
Brian Leach (A)	Christian Gerlach (T)

Jürgen Förster (T)

David Stahel (A)

Andreas Hillgruber (T)

Andrew Zaptantis (A)

Gerd Ueberschär (T)

Rh1

Rh2

Barton Whaley (A)

Joachim Hoffman (T)

Rich Norman (A)

Walter Post (T)

Hans-Joachim Koch (T)

Hartmut Schustereit (T)

Ernst Topitsch (T)

Nästa avsnitt redogör för tankar och diskussion som kan härledas av resultatet. Det kommer också sedan presenteras förslag på annan forskning.

5. Reflektioner

Som man kan uppmärksamma är bilden inte helt entydig. Historikerna från de olika ”skolorna” grupperar sig på olika sätt och det behövs mer forskning som kan ge en säkrare bild av hur det förhåller sig. Ändå kan man uppmärksamma tendensen till en betoning bland de tysk-österrikiska historikerna för hypotes Rh2, alltså att orsaken till operation Barbarossa var ett preventivt krig från Hitlers sida, ett preventivt krig där Sovjetunionen ville sprida sin ideologi till Väst- och Centraleuropa.

Hur kan det komma sig att vi erhållit detta resultat, d.v.s. en förskjutning av tyska historiker till mer preventivkrigsteser? Föreligger en nationalistisk atmosfär bland tyska historiker? Först måste man alltså understryka att bilden som sagt inte är otvetydig. Historikerna grupperar sig på olika sätt med *överbäggande* tysk-österrikiska forskare som hävdar att Rh2 gäller. Det kan behövas en mer omfattande studie som bekräftar resultatet. Jag har inte kunnat undersöka all material som finns att tillgå om ämnet p.g.a. resurser.

Frågan och svaret på denna fråga kan inte lösgöras från den politiska dimensionen även om jag inte kommer hålla mig länge kvar vid denna aspekt. Om man försvarar preventivkrigsteserna försvarar man även indirekt nationalsocialismens illdåd mot Sovjetunionen kan det tyckas. Det finns en allmän tendens bland historiker som stödjer Th1 och Th2 att beskylla förespråkarna för Rh1 och Rh2 för att vara oseriösa eller för okunniga inom sitt område.

Det måste ändå lyftas fram att vilken hypotes än man stödjer så utförde även Sovjetunionen brutala hämndaktioner mot tyskarna under krigets gång. Det är ju alltid segrarna som skriver historia och vi hade mycket hemligstämplat information fram till Sovjetunionens fall och fortfarande finns en del att gräva upp som visar Stalins terror. Många anglosaxiska forskare upprätthåller en historiesyn där historikerna fördömer nationalsocialismen medan man förhåller sig ”objektiv” mot Stalins brutalitet. Ukrainska bönders svält som direkt exponerats av Stalins regim är inte mindre viktiga än de judar som svält i Warszawas ghetton. Utan att ge mig in på diskussionen om vilken hypotes som stämmer in på verkligheten menar de flesta historikerna i mitt material att det var Hitler som angrep Sovjetunionen av olika anledningar.

Ett förslag på annan forskning är att man undersöker andra hypoteser. Man kan t.ex. studera Hitlers person mer ingående för att undersöka om han hade någon form av hybris. Krigslyckan hade omfamnat *Wehrmacht* (bortsett från slaget om Storbritannien) fram till invasionen av Sovjetunionen vilket kan ha gett en stor övertro på ens militära förmåga. Hur Japan förhöll sig i relation till Sovjetunionen är också intressant och det kan man ha som hypotes, d.v.s. litade Hitler på japanerna? Ville han underlätta för de inför en framtida konfrontation med USA?

Ett annat förslag är att ha andra nationella ”skolor” som t.ex. den sovjetiska/ryska; det finns en väldig litteratur här. Ytterligare en annan idé är att istället för att dela upp forskarna i nationella ”skolor” fördela dessa i en annan entitet som t.ex. tidperspektiv. Finns det en tendens till att andra forskningsrön uppvisats efter att de sovjetiska arkiven öppnats? Hur behandlades orsaker till operation Barbarossa under krigets gång jämfört med efter? Givetvis kan man också som forskare överge den historiografiska ansatsen helt och hållet och fylla kunskapsluckor om kriget. Hur var den offentliga svenska debatten kring kriget i stort och Sveriges hållning? Inom ramen för SUAV- projektet kom man bara fram till 1943 för denna fråga. Möjligheterna är nästintill oändliga. En sak säkert: det här är inte det sista som är skrivet om operation Barbarossa.

6. Käll- och litteraturförteckning

6.1 Tryckta källor

Barros, James & Gregor, Richard. *Double Deception: Stalin, Hitler, and the Invasion of Russia.* DeKalb: Northern Illinois University Press, 1995.

Fugate, I. Bryan. *Operation Barbarossa: Strategy and Tactics on the Eastern front, 1941.* Novato Calif.: Presidio Press, 1984.

Förster, Jürgen. "Barbarossa revisited: Strategy and Ideology in the East" i *JSTOR* vol. 50, vinter 1988.

----- "Hitlers Entscheidung für den Krieg gegen die Sowjetunion" i *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg.* Vol.4. S. 3-37. Stuttgart, 1983.

Gerlach, Christian. *Kalkulierte Morde: Die Deutsche Wirtschafts und Vernichtungspolitik in Weissrussland 1941 bis 1944.* Hamburg: Hamburger, 1999.

Glantz, M. David. *Barbarossa: Hitler's invasion of Russia 1941.* Stroud: Tempus, 2001.

Hans - Joachim, W. Koch. "Hitler's 'Programme' and the Genesis of Operation Barbarossa" i *The Historical Journal.* Vol. 31, Nr 2. Juni, 1983.

----- Operation Barbarossa - The current state of the debate i *The Historical Journal,* Vol. 31, Nr. 2. Juni, 1988.

Hoffman, Joachim. *Stalin's War of Extermination: 1941-1945: Planning, Realization and Documentation.* Översättning av William Deist. Capshaw: Theses and Dissertations Press, 2001.

Hillgruber, Andreas. *Hitlers Strategie: Politik und Kriegführung 1940-1941.* Frankfurt am Main: Bernard & Greife, 1965.

Leach, A. Barry. *German Strategy against Russia 1939-1941.* Oxford: Clarendon Press, 1973.

Müller, Rolf-Dieter och Ueberschär, R. Gerd. *Hitler´s War on the East, 1941-1945: A Critical Assessment.* Översättning av Bruce D. Little. Oxford: Berghahn, 2002.

Post, Walter. *Unternehmen Barbarossa: Deutsche und Sowjetische Angriffspläne 1940/41 / Hamburg: Mittler, 1996.*

Rich, Norman. *Hitler´s War Aims: Ideology, the Nazi State and the course of Expansion.* New York, 1973.

Schustereit, Hartmut. *Vabanque. Hitlers Angriff auf die Sowjetunion 1941 als Versuch, durch den Sieg im Osten den Westen zu bezwingen.* Herford, 1988.

Stahel, David. *Operation Barbarossa and Germany´s defeat in the East.* Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Stolfi, Russel. "Barbarossa Revisited: A Critical Reappraisal of the Opening Stages of the Russo-German Campaign (June-December 1941)" i *The Journal of Modern History.* Vol. 54, Nr 1. Mars, 1982.

Topitsch, Ernst. *Stalin´s War: A Radical New Theory of the Origins of the Second World War.* New York: St: Martin´s Press, 1987.

Ueberschär, R. Gerd. Hitlers Entschluss zum ´Lebensraum´- Krieg im Osten. Programmatisches Ziel oder militärstrategisches Kalkül? i *Unternehmen Barbarossa.* (red.) av Gerd Ueberschär och Wolfram Wette, s. 83-100, Paderborn, 1984.

Waddington, L. Lorna. *Hitler´s Crusade: Bolshevism and the myth of the international Jewish conspiracy.* London: Tauris Academic Studies, 2007.

Whaley, Barton. *Codeword Barbarossa.* Cambridge Massachusetts: MIT Press, 1973.

Yetiv, A. Steve. *Explaining foreign policy: U.S. decision-making and the Persian Gulf War.* Baltimore: John Hopkins University Press, 2004.

Zapantis, L. Andrew. Hitler's Balkan campaign and the invasion of the USSR. Boulder: East European monographs, 1987.

6.2 Bearbetningar

Alvesson, Mats & Sköldbäck, Kaj. *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod.* Lund: Studentlitteratur, 1994.

Bendor, Jonathan & Hammond, H. Thomas. "Rethinking Allison's Models" i *American Political Science Review* 86, juni, 1992.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina. *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys.* Lund: Studentlitteratur, 2005.

Larsson, Reidar. *Politiska ideologier i vår tid.* Lund: Studentlitteratur, 1997.

Lukacs, John. *Hitler i historien.* Översättning av Karin Andersson. Stockholm: Prisma, 1999.

Ryen, Anne, *Kvalitativ intervju – från vetenskapsteori till fältstudier.* Malmö: Liber Ekonomi, 2004.

Weber, Max. *Vetenskap och politik,* Göteborg: Bokförlaget Korpen, 1977.